Воспоминания о войне односельчан

Сүтелә күңел йомгагым...

Сугыш һәм ачлык... Күпләр үз җилкәсендә татыган афәт бу. Аны хәтта яшь буынга аңлатуы да читен. Әмма кирәк. Белик, ишетик, онытмыйк!
Шул уңайдан, иҗат йомгагым Әгерҗе районының Исәнбай авылы тарафына тәгәрәде. Бу минем туган авылым. Күп авырлыклар кичергән авылдашларым. Аларның күңел йомгаклары тулы сабырлык. Миңа шуны сүтәргә кирәк.

Фәрхенур

Фәйзуллина Фәрхенур минем әнкәем. Аның сугыш елларында күрсәткән хезмәте турында ишетеп белә идем, әлбәттә. Медальләрен дә күргәнем бар. Әмма мәгълүматым бик аз булган икән...

Әнкәй унбиш яшеннән ат җигеп колхозда эшли башлый. "Ул чакта тулы капчыкларны кулда гына уйната идек", – дип искә ала хәзер. 1942 елның җәй башында авылның шул шәпле кызларын "вербовка" эшенә алып китәләр. Казан артындагы бер басуга китереп, землянкаларга тараталар. Тирә-якка сакчылар куела. Шулай итеп, коточкыч лагерь тормышы башлана. Көндез басуда окоп-траншея казыталар, ә кичен – караңгы, юеш землянка. Тора-бара өскә кигән киемнәр керләнепката. Ә юу һәм юыну турында телгә дә алучы юк. Озак та үтми кешеләрне мыжлаган бет баса, корчаңгы тарала. Төрле авырулар башлана. Өстәвенә, узакка үткән ачлык. Көнгә бер тапкыр сыек кына кайнаткан кәбестә суы белән кечкенә ипи сыныгы бирәләр. Җан асрау өчен генә инде.

Көз җиткәч, лагерьда яшәр чама бетә. Бу үлем тырнагыннан ничек тә котылырга кирәк. Бердәнбер юл – качу! Басуларда куна-түнә, көн-төн җәяүләп, һәркем үз ягына тарала.

Әнкәй өйгә кайтып капкадан керүгә, коймага сыенып җиргә утыра. Аны күреп чыккан әти-әнисенә: "Миңа якын килмәгез, мин бетле", – дип елый. Аны мунчада да юындыра алмыйлар. Җәрәхәтле тәнгә су тидерерлек булмый. Мәхубҗамал әбием әнкәйне үлән төнәтмәләре сөртеп сихәтләндерә. Аннары өч ай район больницасында ятып, көч-хәл белән аякка баса. Аның белән бергә кайткан ике кыз, озак та үтми авырып, дөнья белән хушлашалар.

Әнкәйнең качып кайтуы авыл шымчыларына тынгылык бирми. Шулай беркөнне аны авыл Советына чакыртып, кулына конверт тоттыралар. Ул аны район үзәгенә илтеп тапшырырга тиеш. Ә конвертта: "Бу кыз вербовка эшеннән качып кайтты", – дигән язу була. Әнкәйне төрмәгә ябып куялар. Ул чор төрмәләрнең нәрсә икәнлеген үзе кичергән кеше генә белә. Сөйләгәндә әле дә әнкәйнең күзләренә яшь килә, сөйли дә алмый. Алты айдан гаепсезлеген танып, азат итәләр үзен. Әмма төрмә аның язмышында тирән эз калдыра...

Җитмәсә, әлеге шымчы "тигәнәк" булып ябыша. Сихәтләнүгә, аны кабаттан "вербовка" эшенә җибәрттерә. Бу юлы Соколкода урман кисеп, сал агызалар. Авыр хезмәт һәм ачлык газабы яңадан башлана. Агач астында калып үлүчеләр дә була. "Соңгы тапкыр Сталинградка сал китергәндә, шәһәрне күреп шаккаттык, ул тәмам җимерек иде", – дип хәтеренә төшерә әнкәй.

Роза

Авылдашым Роза апа Насыйпова да сугыш чоры баласы. Әтисе дүрт баласын, хатынын калдырып сугышка китә. Ягарга утын, ашарга ризык булмаган ярым җимерек өйдә калалар. Төп авырлык унбер яшьлек Роза апага төшә. Әрәмәдән чыбык-чабык, салам ташу һәм Лажәбек басуыннан черегән бәрәңге җыю дисеңме, барысы да аның җилкәсендә.

Хөкүмәт дүрт балага 75 сум акча бирә. Тик ул чор бәяләренә бу акча белән якын да килерлек булмый. Мәсәлән: 1 кг арыш оны – 900 сум, 1 пар чабата 100 сум тора.

Бик авыр көннәрдә Роза апа фронттагы әтисенә хат язып, эчен бушата. Шулай бер хатта: "Әти, сыерны туендыру бик читенләште, нишләрбез икән?" – дип киңәш сорый. Ә әтисеннән: "Сыерны учлап ташып булса да ашатыгыз. Сыер булса, ач булмассыз", – дигән җавап ала.

Роза апаның әнисе ягарга бер кисәк утын булмаганда да, ире корган коймага кул тидерми. Ә бер төнне аларның шул коймасын кемдер сүтеп ала. Соңрак бурның әлеге койманы онга алыштыруы беленә.

Ничек кенә авыр булса да, Роза апа мәктәпне ташламый. Класста тук гаиләдән бер малай гына укый. "Ул ашаган ипинең хуш исен ләззәтләнеп исни идек. Дәрестә укытучыны ишетмичә, шул ипи чәйнәгән авызга карап утыра идек", – ди Роза апа.

Тормыш арбасын яшьли тартып күнеккән кыз, гомер буе эшләп яши. Сугыштан соң авыл хуҗалыгы техникумын тәмамлый. Аннары шахтада эшләп, орденга лаек була.

Рафыйка

Ул чакта авылның үзендә дә ачлык һәм хәерчелек хөкем сөргән. Мөгаллимә Мөхәммәдиева Рәфыйка апаның гаиләсе, мәсәлән, ачлыкны сугышка чаклы ук татый. Әтисе ун елга хөкем ителгән репрессия корбаны. Әнисе иреннән өч бала белән кала. Балаларын ач итмәс өчен көне-төне басуда эшли. "Мәрьям җыйган көлтәләр Берлинга барып җитсә дә сүтелмәс", – дия торган була колхоз рәисе. Тик барыбер аның ике яшьлек кечә улы ачлыктан шешенеп үлә. Калган ике бөртеген саклау өчен ниләр генә эшләми ул. Шулай бервакыт Рәфыйка апаның әнисе ашка бәрәңге яфрагы салып пешерә. Агуланып, чак үлми калалар.

Әнисе кызы өчен дә эшләргә вәгъдә итеп, Рәфыйка апаны вербовкадан йолып кала. Ничек итсә итеп, Минзәләгә укырга җибәрә. Анда укучыларга көнгә өч тапкыр аш (болтушка) ашаталар. Кыз үзе дә бик тырышып укый. Минзәлә юлын таптауга чабата гына җиткер. Әнисе һәр кайтуына ике пар чабата әзерләп куя. Берсе Минзәләгә барганчы ишелеп төшә, ә икенчесе укырга йөрергә кала. Рәфыйка апа авылга мөгаллимә дипломы алып кайта. Озак еллар Исәнбай мәктәбендә укытып, лаеклы ялга чыга.

Кызганыч, бу язмада сугыш михнәтен күргән һәр авылдашыма туктала алмыйм. Санасаң, андыйлар җитәрлек. Менә әнисе үлеп, бик иртә ятим калган Ихсанова Хәмидә, Вәгыйзова Зәйнәп, Латыйпова Өммехани, Бәхтиева Тәскирә, Борганиева Рәхимә әбиләр...

Зәлидә ӘКБӘРОВА.

Зәлидә Акбарова Воспоминания о войне односельчан журнал "Сөембикә"